

تأثیر خشونت کلامی زیسته بر دیگران در نمایش نامه پلکان

حسین رحمانی^۱ (گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران).

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۴/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۵/۶

چکیده: صحبت کردن در عادی‌ترین حالت خود، به‌نوعی، بیان و وضع قانون است و گاهی پر از مقابله و رویارویی می‌شود و حتی به خشونت می‌انجامد و این را انسان در طول عمر خویش بارها تجربه می‌کند. پژوهش حاضر، براساس نظریه مالکین (۱۹۹۲) به بررسی خشونت کلامی شخصیت‌ها در نمایش نامه پلکان اثر اکبر رادی می‌پردازد و می‌کوشد تا فراوانی هریک از پنج شاخص مشخص شده مالکین را در نمایش نامه مشخص کند و برای پرسش‌های الف) شخصیت اصلی داستان در موقعیت فرودستی در پرده اول با چه نوع خشونت کلامی مواجه می‌شود، ب) شخصیت اصلی داستان در موقعیت فرادستی از پرده دوم به بعد چه نوع خشونت کلامی را بر فرودستان خود اعمال می‌کند، ج) کدام نوع خشونت کلامی وی را در بالای پلکان زندگی از پای درمی‌آورد؟، پاسخ درخور فراهم کند. براساس نتایج حاصل از پژوهش، خشونت کلامی که شخصیت اصلی داستان در دوران فرودستی تجربه می‌کند بیشتر از نوع تهاجم و خشونت زبانی است و خود در موقعیت فرادستی آزارکلامی را بر افراد فرودست روا می‌دارد. جالب اینکه سقوط و نابودی وی را تنها فرزندش با آزاری کلامی رقم می‌زند. این پژوهش با توجه به تأکید و بررسی نمود الگوهای خشونت کلامی که یک شخصیت در موقعیت فرودستی تجربه می‌کند و نیز الگوهای خشونت کلامی که همان شخصیت در موقعیت فرادستی بر شخصیت‌های فرودست روا می‌دارد، در نوع خویش حائز اهمیت است.

کلیدواژه‌ها: خشونت کلامی، تهاجم و خشونت کلامی، آزار کلامی، موقعیت فرادست، موقعیت فرودست، پلکان.

۱ مقدمه

خشونت در لغت به معنای درشتی، تندخویی، تشدد و ستیزه‌جویی آمده است و به انواع مختلفی از جمله خشونت فیزیکی، روحی، کلامی، مالی، اجتماعی، قومی و... تقسیم‌بندی می‌شود. در این میان، خشونت کلامی بر خشونت در کلام و گفتار دلالت می‌کند. گفتار و کلام خشونت‌آمیز مشتمل بر ناسزاگویی، استفاده از لحن تند و تحقیرآمیز، مسخره‌کردن، توهین‌کردن و... است. «هدف علوم انسانی» از نظر لوی اشتراوس^۱ (۱۹۶۲: ۳۲۶، به نقل از کالر^۲، ۱۹۶۲: ۲)، «ساخت انسان نیست بلکه انحلال انسان است». از نظر راس^۳ (۱۹۸۱: ۱۹۵) «واژگان می‌توانند صدمه بزنند و یکی از راه‌های صدمه‌زدن استفاده از رفتارهای کلامی تحقیرآمیز و موهن است». گاتمن^۴ (۱۹۹۴: ۳۱۴) بر این باور است که «خشونت کلامی در برگیرنده کلمات آزاردهنده، ادا و اصول صورت و حرکات است». به باور مک‌کانل-گینت^۵ (۲۰۱۱: ۵۳)، «مزیت اجتماعی به نوعی مزیت زبانی می‌انجامد و باعث می‌شود که زبان ... دیدگاه کسانی را منعکس کند که از این مزیت برخوردارند». رولان بارت^۶ (۱۹۷۷)، به نقل از سانتاگ، ۱۹۸۲: ۴۶۰) در آنچه که سوزان سانتاگ^۷ آن را «ابرقهرمان بدنام بلادرنگ» می‌نامد، قدرت زبان با کلمات را به این شکل رسوا می‌کند: «زبان - اجرای سیستم زبان ... فاشیست است چراکه فاشیسم از سخن گفتن پیشگیری نمی‌کند بلکه آن را اجبار می‌کند». بارت با نقل قول از یاکوبسون معتقد است که «یک سیستم زبانی کمتر به وسیله آنچه به ما اجازه می‌دهد صحبت کنیم تعریف می‌شود تا آنچه که ما را مجبور به گفتن آن می‌کند (همان). ژان وانیر^۸ (۱۹۵۶) در مقاله «زبان‌های آوانگارد»^۹ که در مجله تئاتر عامه^{۱۰} چاپ شد (بعدها این مقاله در مجله بازبینی نمایش تولان^{۱۱} با عنوان «یک تئاتر زبانی»^{۱۲} چاپ شد)، به سه نوع زبان نمایشی اشاره می‌کند که نوع سوم زبان نمایشی مورد توجه مالکین^{۱۳} قرار گرفت. در این نوع نمایش‌نامه‌ها که بعد از جنگ جهانی دوم ظاهر شد و وانیر آن را «تئاتر زبان» می‌نامد (۱۹۶۳: ۱۸۰) عملکرد زبان تغییری بنیادین کرده است، و «انقلابی را در رابطه بین تئاتر و زبان» به وجود آورده است. زبان که تا آن موقع وضعیت‌های روان‌شناختی یا ژست‌های تئاتری را بیان کرده بود، به محتوای اصلی خود نمایش‌نامه تبدیل شد و بر روی صحنه ظاهر شد و نه تنها به انعکاس جهان

1. C. Levi-Strauss

2. J. Culler

3. S. Ross

4. J. M. Gottman

5. S. McConnel-Ginet

6. R. Barthes

7. S. Sontag

8. J. Vannier

9. Langages de l'avant-garde

10. Theatre populaire

11. Tulane Drama Review

12. A Theatre of Language

13. J. R. Malkin

نمایش نامه بلکه به انعکاس خود نیز پرداخت. برای اولین بار «زبان خودش را بر روی صحنه عرضه کرد و به جایگاه ارزشمند یک شیء نمایشی ارتقا پیدا کرد» (همان: ۱۸۱). به‌باور ادوارد باند^۱ (۱۹۷۸: ۳)، جامعه امروزی پر از خشونت است و به آن شکل می‌دهد و در نتیجه، عدم پرداختن به آن را غیراخلاقی می‌داند و نویسنده را ملزم به نوشتن درباره آن می‌کند و اظهار می‌کند: «من درباره خشونت همان‌قدر طبیعی می‌نویسم که جین آستین^۲ درباره رفتار می‌نوشت». خشونت کلامی به‌شکل‌های گوناگونی همچون «کنترل کردن آنچه که کسی قادر به بیان آن است» که در واقع «کنترل کردن آن چیزی است که می‌تواند باشد» (اسلین^۳، ۱۹۶۸: ۳۹۶)، قتل زبانی (اشتاینر^۴، ۱۹۷۶: ۵۲) و آزار و اذیت زبانی پدیدار می‌شود.

۲ پیشینه

حجم زیادی از پژوهش‌های صورت‌گرفته در حوزه جامعه‌شناسی زبان به بررسی خشونت کلامی در گفتار افراد می‌پردازد؛ در میان آثار چاپ‌شده در باب خشونت می‌توان به این موارد توجه کرد: گارور^۵ (۱۹۶۸) به انواع خشونت می‌پردازد و خشونت زبانی را عرفی می‌نامد که صدماتش بیشتر جنبه روانی دارد تا فیزیکی. اونگ^۶ (۱۹۸۲) به بررسی کلام و نوشتار پرداخته است و معتقد است که کلام را همگان می‌فهمند ولی نوشتار را افرادی می‌فهمند که سواد دارند؛ بنابراین نتیجه می‌گیرد که نوشتار در اختیار عده‌ای قرار دارد و وسیله‌ای برای افتراق میان افراد است لذا به‌نوعی منبع قدرت و کنترل دیگران به حساب می‌آید. هوستن^۷ و کراماری^۸ (۱۹۹۱) به بررسی سکوت و ساکت کردن پرداخته‌اند. آنها به این نتیجه رسیده‌اند که مردان از مسکوت کردن برای تنهاگذاردن زنان و افراد فاقد قدرت استفاده می‌کنند. منتظر قائم (۱۳۸۴) مبحث خشونت به‌معنای فیزیکی آن را بررسی کرده است. داوری اردکانی (۱۳۸۵) به مباحث فلسفی خشونت می‌پردازد. اترکی (۱۳۹۵) به بررسی آزار زبانی در محیط کار می‌پردازد. از نظر وی، زنان بیشترین آزردهندگان زبانی و مردان بیشترین آزردهندگان زبانی در محیط کار قلمداد می‌شوند. بالارفتن جایگاه شغلی و سن با میزان آزار زبانی در رفتار رابطه مستقیم دارند و با بالارفتن میزان تحصیلات، تاحدی از میزان رفتار زبانی آزردهنده در محیط کار کاسته می‌شود. شرکت مقدم و احمدی (۱۳۹۵) به تحلیل گفتمان خشونت در رمان زمین^۹ اثر امیل زولا^{۱۰} پرداخته‌اند. آنان راهکارهایی برای برخورد با ستیزه‌جویی که در نهایت می‌تواند به خشونت کلامی منجر شود، ارائه می‌کنند و همچنین ناهنجاری‌های اجتماعی را بر سبک‌های ادبی مؤثر می‌دانند. کار (۱۳۷۹)، آیت‌اللهی (۱۳۸۱)، اعزازی

1. E. Bond

2. J. Austin

3. M. Esslin

4. G. Steiner

5. N. Garver

6. W. Ong

7. M. Houston

8. C. Kramarae

9. La Terre

10. E. Zola

(۱۳۸۰)، پوررضا و موسوی شنودی (۱۳۸۱)، رامپناهی (۱۳۸۳)، سلیمانی (۱۳۸۴) و مولاووردی (۱۳۸۴) خشونت علیه زنان را مورد بررسی قرار داده‌اند. برخی دیگر به خشونت و ابعاد و پیامدهای آن از دیدگاه‌های اجتماعی پرداخته‌اند: ابراهیمی (۱۳۸۰)، افتخاری (۱۳۷۹) و زکریایی (۱۳۸۷) از این جمله‌اند. محمودی بختیاری و معنوی (۱۳۹۳) در «فلسفه و کارکرد خشونت کلامی در نمایش‌نامه کوهستان هارولد پینتر: رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی» تلاش می‌کنند تا مؤلفه‌های غالب در گفتمان خشونت‌آمیز شخصیت‌های نمایش زبان کوهستان و همچنین روابط قدرت حاکم در این اثر را ارائه دهند. آنان (۱۳۹۵) در «خشونت کلامی در نمایش‌نامه هاملت با سالاد فصل: رویکردی گفتمانی» به بررسی خشونت کلامی با رویکردی گفتمانی تلاش می‌کنند تا مؤلفه‌های غالب در گفتمان خشونت‌آمیز شخصیت‌های این نمایش را ارائه کنند. آنچه این پژوهش را از پژوهش‌های دیگر در این زمینه متمایز می‌کند، بررسی الگوهای کلامی که یک شخصیت در موقعیت فرودستی دریافت می‌کند و نیز الگوهای خشونت کلامی که همان شخصیت در موقعیت فرادستی بر شخصیت‌های فرودست روا می‌دارد، است.

۳ بنیان نظری پژوهش

مالکین در کتاب «خشونت کلامی در نمایش‌نامه‌های معاصر» در بررسی تعدادی از این نمایش‌نامه‌ها نشان می‌دهد که این نمایش‌نامه‌ها با مقهورسازی و قربانی کردن انسان از طریق ساختارهای تحمیلی یا موروثی مرتبط‌اند. همه آنها اعمال محسوس زبانی خشونت‌بار، قهری و سلطه‌جویانه را منعکس می‌کنند. زبان به شکل یک ضدقهرمان نمایشی درمی‌آید که شخصیت‌ها را نابود یا آنها را به انطباق با ساختارها و قواعد از پیش اعلام‌شده‌اش مجبور می‌کند یا به شکل زندان غیرقابل فراری ترسیم می‌شود که سرنوشت شخصیت‌ها را مشخص می‌کند. مالکین زبان را به «غصب و وارونه‌سازی واقعیت، جایگزینی افکار انتقادی با سخن‌پراکنی فسیل‌شده و اتوماتیک، نقض استقلال انسان و نابودی هویت انسان» متهم می‌کند. از نظر مالکین، از زبان به عنوان ابزاری در راستای تحقق اهداف زیر استفاده می‌شود:

۱. **خشونت یا تهاجم:** زبان با قدرت، پرخاشگری و تهاجم همراه می‌شود و در نهایت زمینه قربانی شدن شخصیت‌ها را فراهم می‌آورد. در نمایش‌نامه‌های که مالکین مورد بررسی قرار می‌دهد، زبان در یکی از شخصیت‌ها متبلور می‌شود و وی وسیله‌ای برای تهاجم زبانی می‌شود.
۲. **تحت سلطه درآوردن:** زبان به شکل یک ضدقهرمان نمایشی درمی‌آید که شخصیت‌ها را تحت تسلط درمی‌آورد و نابود می‌کند. زبان سلطه‌جو و خطرناک است؛ نیرویی کنترل‌کننده است و کنترل انسان را به دست می‌گیرد و ماهیت زندگی‌اش می‌شود و دنیايش را محدود می‌کند. به‌باور جرج اشتاینر، «خشونت کلامی... ایده قاتل بودن زبان را به تصویر می‌کشد و انجام می‌دهد». (اشتاینر، ۱۹۷۶: ۱۵۲).

۳. آزادادن: زبان شخصیت‌ها را به انطباق با ساختارها و قواعد خود مجبور می‌کند. زبان تقریباً قدرتی جادویی برای زخمی کردن و آزرده شدن دارد و قربانیان این زبان تنها کسانی نیستند که مورد خطاب آن قرار می‌گیرند، بلکه کسانی که این زبان را به کار می‌برند، نیز قربانی تلقی می‌شوند. زبان طوری ترسیم می‌شود که سرنوشت شخصیت‌ها را مشخص می‌کند.

۴. دفاع از خود: از آنجایی که افراد در صحبت‌هایی که می‌کنند یا مورد خطاب آن قرار می‌گیرند، گاهی مورد ظلم و ستم قرار می‌گیرند، لاجرم می‌بایستی از خود در برابر آن ظلم‌ها و تعدی‌ها دفاع کنند و ابزار این دفاع زبان است. کسانی که صحبت کردن را یاد می‌گیرند، می‌توانند ارتباط برقرار کنند؛ مهم‌تر اینکه، می‌توانند از خود دفاع کنند. افرادی که توانایی صحبت کردن از آنها گرفته می‌شود، مانند حیوانات بی‌دفاع هستند. کروئس،^۱ (۱۹۷۱) تأکید کرده است که اساسی‌ترین رفتار شخصیت‌هایش سکوت‌شان است چون زبان‌شان کاری از پیش نمی‌برد.

۵. ترساندن و ارعاب: افراد ضعیف به‌طور وحشیانه‌ای از سؤال پرسیدن یا قطع سخنان افراد فرادست برحذر داشته می‌شوند. استتقاق و بازجویی نوعی طرح‌ریزی تاکتیکی برای ترساندن است و ترساندن، توانایی افراد برای صحبت کردن و آزاداندیشیدن را غصب می‌کند. «کنترل کردن آنچه که کسی قادر به بیان آن است، در واقع کنترل کردن آن چیزی است که آنها می‌توانند باشند» (اسلین، ۱۹۶۸: ۳۶۸). تهدیدهای خشونت‌آمیز و اجرای نهایی آنها از طریق قتل و تجاوز کلامی تصویر اراده دیکتاتوری را برای نابودی قربانیان کامل می‌کند.

۴ روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های کمی است و با روش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر جامعه‌شناسی زبان در نظر دارد تا نشان دهد خشونت و آزار کلامی تجربه‌شده در دوران جوانی، فقر و ننداری تأثیر خود را در مراحل بعدی زندگی شخصیت اصلی نمایش‌نامه پلکان اثر اکبر رادی که پله‌های پلکان ترقی را یکی پس از دیگری طی می‌کند، نشان می‌دهد و از این راه به پرسش‌های تحقیق پاسخ می‌دهد: الف) شخصیت اصلی داستان در موقعیت فرودستی در پرده اول با چه نوع خشونت کلامی مواجه می‌شود؟ ب) شخصیت اصلی داستان در موقعیت فرادستی از پرده دوم به بعد چه نوع خشونت کلامی را بر فرودستان خود اعمال می‌کند؟ و ج) کدام نوع خشونت کلامی وی را در بالای پلکان زندگی از پای درمی‌آورد؟ داده‌های پژوهش برگرفته از گفتگوهایی است که در آن شخصیت اصلی داستان، بلبل، یکی از طرفین گفتگوست. براساس الگوهای خشونت کلامی مالکین (۱۹۹۲)، ۱۶۳ مورد الگوی کلامی خشونت‌آمیز در گفتگوهای شخصیت‌ها شناسایی و الگوهای مورد استفاده هر یک از شخصیت‌ها در

داخل پراتز مشخص و زیر آن خط کشیده شد و سپس فراوانی استراتژی‌ها یا الگوهای مورد استفاده شخصیت‌ها در جدول‌های جداگانه‌ای مورد بررسی قرار می‌گیرد. این پژوهش، با توجه به تأکید و بررسی نمود الگوهای خشونت کلامی که یک شخصیت در موقعیت فرودستی تجربه می‌کند و نیز الگوهای خشونت کلامی که همان شخصیت در موقعیت فرادستی بر شخصیت‌های فرودست روا می‌دارد، در نوع خویش حائز اهمیت است.

۵ نمایش‌نامه پلکان

رادی نمایش‌نامه پلکان را در پاسخ به دانشجوی سابقش و در تحلیل عکس‌های آلبومی که وی برایش فرستاده است، می‌نگارد. اینکه این عکس‌ها، عکس چه کسی است را مهم نمی‌داند چراکه «او هم یکی است از خیل بی‌شماره مردم این شهر؛ گیاهان خودرویی که در سایه رشد می‌کنند، در ذمه نور می‌پژمرند و جز این داستانی ندارند» (رادی، ۱۳۸۲: ۷). او این نمایش‌نامه را در پنج تابلو به تصویر می‌کشد. تابلوی اول نمایش‌نامه با عنوان «آن شب بارانی» در روستای پسیخان رشت در تابستان ۱۳۳۳ می‌گذرد. شخصیت اصلی داستان، بلبل، در نقش خرده‌فروشی دوره‌گرد مورد شماتت و آزار زبانی هم‌روستایی‌های خود قرار می‌گیرد و قسم می‌خورد که تلافی آن را سر همه آنها دریاورد. تابلوی دوم که در پاییز دو سال بعد در همان روستا می‌گذرد، بلبل با فروش گاو و گوساله‌ای که از آقاگل دزدیده بود دکه جگرکی بازکرده است و دختر «ترشیده» حاج‌عمو را به خاطر مال و منال حاج‌عمو خواستگاری می‌کند. او با آزدن دختر فقیری به نام بمانی که به‌وی قول ازدواج داده است، موجبات مرگ او را فراهم می‌کند و دختر خود را به رودخانه می‌اندازد. در تابلوی سوم، «زمستان شهر ما»، بلبل با دختر حاج‌عمو ازدواج کرده است و با فروش خانه در حال خراب‌شدن حاج‌عمو مغازه تعمیر و فروش دوچرخه باز می‌کند. حوادث این تابلو در زمستان سال ۱۳۴۱ در مغازه وی می‌گذرد که حاضر نیست ۵۰۰ تومان پول به شاگرد مغازه‌اش کمک کند تا همسرش را که روبه‌موت است به بیمارستان ببرد؛ و در آخر از شدت بیماری جان می‌دهد. تابلوی چهارم، «آفتاب برای سلیمان» بلبل را در قامت بسازبفروش در آغاز بهار ۱۳۵۰ ترسیم می‌کند. بلبل کارگری به نام سلیمان را تنها به دلیل اعتراض به میزان دستمزد کمش که با آن قادر به سیرکردن خانواده ۶ نفری‌اش نیست از شب تا صبح در مستراح ساختمان در حال ساخت، زندانی می‌کند و با آزار زبانی دیگری که برای بخشش وی آمده‌اند نه‌تنها به خواسته‌شان عمل نمی‌کند، بلکه در نهایت سلیمان را درحالی پیدا می‌کنند که یخ زده است. تابلوی پنجم، «مکت» در تابستان ۱۳۵۷ و در خانه ویلایی بلبل در فرمانیه تهران به تصویر کشیده می‌شود. در این تابلو، بلبل را در حال آزار زبانی تنها فرزندش می‌یابیم. او در تلاش است تا مقدمات ازدواج پسرش را با ثریا آهنچی، که از تمکن مالی زیادی برخوردار است، فراهم کند؛ اما با انکار پسرش و آزارکلامی متقابل وی مواجه می‌شود و این خود موجبات سکت قلبی او را فراهم می‌آورد.

۶ توصیف و تحلیل داده‌ها

۶-۱ توصیف داده‌ها

در اینجا، گفتگوهای بلبل با شخصیت‌های نمایش‌نامه در موقعیت‌های فرودستی و فرادستی انتخاب شده‌اند و الگوهای خشونت زبانی مالکین، مورد شناسایی قرار می‌گیرند و در داخل پراتنز نوشته می‌شوند و بعد از هر قسمتی فراوانی آنها در جدولی در زیر آنها ذکر می‌شود:

۶-۱-۱ بلبل در جایگاه فرودستی

در نمایش‌نامه پلکان، بلبل در پرده اول، در جایگاه فرودستی قرار دارد و در برخورد با دو شخصیت نمایش‌نامه، مشدی آقا و سید، به شدت با آزار کلامی از نوع خشونت و تهاجم مواجه می‌شود. در پرده اول، بلبل در نقش فروشنده‌ای خرده‌پا و دوره‌گرد ترسیم می‌شود که دمدمی مزاج است و هر آن به کاری مشغول است. او به صاحب قهوه‌خانه، مشدی آقا، بدهکار است و از پرداخت بدهی خویش ناتوان. در سلسله مراتب قدرت، مشدی آقا، هم به واسطه سن و هم به دلیل طلبکاری از بلبل، در جایگاه بالاتری قرار می‌گیرد. این برتری در استفاده از کلام خشونت‌آمیز خود از سوی مشدی آقا مشهود است. مشدی آقا بلبل را گدا، بی غیرت و بی بته، بی قرار و ناآرام خطاب می‌کند که جنس و ماهیتش خراب است. مشدی آقا در الگوی کلامی خویش در برخورد با بلبل در ۶ مورد از تهاجم و خشونت و در دو مورد از ترساندن و ارباب استفاده می‌کند و در مقابل، بلبل در ۶ مورد از الگوی کلامی دفاع از خود استفاده می‌کند. این یافته‌ها در جدول ۱ به تصویر کشیده شده است (دو جدول برای نشان دادن بلبل در موقعیت فرودستی و ۵ جدول برای نشان دادن وی در موقعیت فرادستی ترسیم شده است که به صورت اعدادی در پراتنز در نام جداول نشان داده شده است:

جدول ۱. فراوانی الگوهای خشونت کلامی مالکین در حالت فرودستی بلبل (۱)

شخصیت‌ها	تهاجم و خشونت	تحت سلطه درآوردن	آزاردادن	دفاع از خود	ترساندن و ارباب
بلبل در حالت فرودست	۰	۰	۰	۶	۰
مشدی آقا	۶	۰	۰	۰	۲
مجموع	۶	۰	۰	۶	۲

در برخورد با سید، بلبل خشونت کلامی شدیدتری از نوع خشونت و تهاجم روبرو می‌شود. گفتار سید که در همان قهوه‌خانه با بلبل روبرو می‌شود، پر از خشونت و تهاجم است. او بلبل را کچلی که وقتی آفتاب به‌اش می‌خورد بوگندش بلند می‌شه، کسی که «یه فرسخی بوی گُه می‌ده!»، «کسی که «کهنهٔ بچه‌های

ماسوله‌ای را تش می‌کنه»، «ورزاگوز»، «پدرسگ» می‌خواند و در آخر او را به حیوانی تشبیه می‌کند که سر صدتای مثل وی را در آخور بریده است. سید در ۹ مورد با الگوی خشونت و تهاجم به آزار زبانی بلبل اقدام می‌کند و بلبل، همان طوری که در جدول ۲ مشهود است، تنها در چهار مورد از الگوی دفاع از خود استفاده می‌کند. برای نمونه، گفتگوی سید و بلبل در پرده اول نمایش نامه در اینجا ذکر می‌شود:

سید: ... کچل، کلاهتو برداشتی، هوا صاف شد. (خشونت و تهاجم)

بلبل: نوکر سیدم هستیم. (دفاع از خود)

سید: به شرطی که وقتی آفتاب به‌ات می‌خوره، بوگندت بلند نشه. (خشونت و تهاجم)

بلبل: ما نیمچه تیم سید. (دفاع از خود)

سید: بی همه کس، معلوم نیست خودشو کجاها می‌مالونه که یه فرسخی بوی گه می‌ده! (خشونت و تهاجم) ... آره دیگه، وقتی آدم کهنه بچه‌های ماسوله‌ای را تش می‌کنه، یواش یواش بوی اونارم می‌گیره! (خشونت و تهاجم)

بلبل: دایی! حالا سید با ما یه خورده همچی! - تو چی؟ نمی‌خوای به ما یه چایی بدی؟ (دفاع از خود)

خود)

سید: تو قابل نیستی ورزاگوز! (خشونت و تهاجم)

بلبل: ما که جسارت نکردیم سید. به دونه چایی گفتیم؛ دیگه چرا می‌زنی؟ (دفاع از خود)

سید: نیمچه زدن نداره پدرسگ! (خشونت و تهاجم) اونجا یه وری واستادی خال اژدهاتو به رخ ما می‌کشی؟ (خشونت و تهاجم) من سر صدتای تورو تویه آخور بریدم و برگشتم. (خشونت و تهاجم) حالا تو مستی شدی واسه من خال نشون می‌دی؟ (خشونت و تهاجم)

جدول ۲. فراوانی الگوهای خشونت کلامی مالکین در حالت فرودستی بلبل (۲)

شخصیت‌ها	تهاجم و خشونت	تحت سلطه درآوردن	آزاردادن	دفاع از خود	ترساندن و ارباب
بلبل در حالت فرودست	۰	۰	۰	۴	۰
سید	۹	۰	۰	۰	۰
مجموع	۹	۰	۰	۴	۰

۶-۱-۲ بلبل در جایگاه فرادستی

بعد از مواجهه با خشونت‌های کلامی در پرده اول، بلبل قسم می‌خورد که تلافی همه آنها را سر آن «مادر قهوه‌ها» درآورد. در اولین اقدام با فروش گاو و گوساله‌ای که از آفاگل دزدیده است، مغازه جگرکی

باز می‌کند و به طمع رسیدن به ثروت حاج‌عمو، متضرعانه از وی می‌خواهد که با یکی از دخترهایش که «صورتش آبله برده و از یک چشمش محرومه» و نیز پا به سن گذاشته است، ازدواج کند. از سوی دیگر، بلبل به بمانی قول ازدواج داده است. بمانی که گفتگوی بلبل و حاج‌عمو را می‌شنود، برآشفته می‌شود. همان طوری که جدول ۳ نشان می‌دهد، در گفتگوی بمانی با بلبل، الگوی کلامی غالب بمانی «آزاردادن» است؛ وی در ۱۶ مورد از این الگو استفاده می‌کند. بلبل که در مقام تصمیم‌گیرنده است و در جایگاه فرادستی قرار دارد، از الگوی «تهاجم و خشونت» زبانی در ۱۰ مورد استفاده می‌کند؛ به علاوه، وی از الگوی «ارباب و ترساندن» نیز در ۴ مورد بهره می‌گیرد. نمونه‌ای از گفتگوی بمانی و بلبل:

بمانی: بمانی کیه؟ (آزاردادن) قول و قرار چیه؟ (مظلومانه گریه می‌کند). (آزاردادن) منو انگشت‌نشون مردم کردی، حالا این حرفارو می‌زنی. (آزاردادن)
 بلبل: (برجهیده اما خفه). مگه چی کارت کردم؟ (خشونت و تهاجم) قرق‌تو شکستم؟ (خشونت و تهاجم) غلط کردم یه دونه بنفشه بهت دادم و بردمت گردش و دوتا کلوچه خوردیم. (خشونت و تهاجم) حالا این وقت شب اومدی می‌گی چی کار کنم؟ (خشونت و تهاجم) دستمو بذارم زیر ساطور؟ (خشونت و تهاجم) یا به تو هم باید باج بدم؟ (خشونت و تهاجم) خیلی خوب! (چاقورا پرت می‌کند توی دکه و از خُرچینک آویخته به کمرش یک دسته اسکناس بیرون می‌آورد.) دو پنجاه خوبه؟ (آزاردادن) (دو اسکناس جدا می‌کند.) واسه همه باز بلند می‌شه، واسه ما جغد... (آزاردادن) بیا اینم کفاره‌اش! (آزاردادن) بگیر و برو دیگه مَث کنه بهم نجسب! (خشونت و تهاجم)
 در انتهای این پرده بمانی خود را به داخل رودخانه‌ای پرتاب می‌کند و جان می‌دهد.

جدول ۳. فراوانی الگوهای خشونت کلامی مالکین در حالت فرادستی بلبل (۱)

شخصیت‌ها	تهاجم و خشونت	تحت سلطه درآوردن	آزاردادن	دفاع از خود	ترساندن و ارباب
بلبل در حالت فرادست	۱۰	۰	۳	۶	۴
بمانی	۰	۰	۱۶	۰	۰
مجموع	۱۰	۰	۱۹	۶	۰

برادر بمانی، میرحسین، در جگرکی بلبل کار می‌کند و وقتی می‌شنود که بلبل در سودای رسیدن به مال و منال حاج‌عمو، زیر قول ازدواج با خواهرش زده است، بسیار ناراحت می‌شود و بلبل را «دودین و دورو» می‌خواند. در گفتگوی میرحسین با بلبل، از الگوهای خشونت کلامی متنوعی استفاده می‌شود. بلبل از «تهاجم و خشونت» در ۲ مورد، از «آزاردادن» در ۱۳ مورد و از «ارباب و ترساندن» در ۵ مورد استفاده می‌کند. از سوی دیگر، میرحسین در جایگاه فرودستی از ۳

مورد «تهاجم و خشونت»، در ۶ مورد از «آزاردادن» در ۲ مورد از «ارعاب و ترساندن» استفاده می‌کند (جدول شماره ۴):

میرحسین: (لحظه‌ای گستاخ او را می‌نگرد.) آدم انقد دودین و دورو نمی‌شه بلبل! (خشونت و

تهاجم)

بلبل: دیگه داری زر می‌زنی! (ترساندن و ارعاب) (عصبی تاس را از دست میرحسین می‌رباید و پرتاب می‌کند پشت بساط) همینه! (ترساندن و ارعاب) خیلی برات زور داره، فردا نیا. (ترساندن و

ارعاب)

جدول ۴. فراوانی الگوهای خشونت کلامی مالکین در حالت فرادستی بلبل (۲)

شخصیت‌ها	تهاجم و خشونت	تحت سلطه درآوردن	آزاردادن	دفاع از خود	ترساندن و ارعاب
بلبل در حالت فرادست	۲	۰	۱۳	۰	۵
میرحسین	۳	۰	۶	۰	۱
مجموع	۵	۰	۱۹	۰	۶

در پرده سوم نمایش، بلبل بعد از ازدواج با دختر حاج‌عمو، مغازه دوچرخه‌سازی و دوچرخه‌فروشی باز می‌کند. شاگرد مغازه وی، اسکندر، زنی ناخوش احوال دارد و از بلبل درخواست کرده است که ۵۰۰ تومان برای درمان به وی قرض دهد، اما او از دادن آن امتناع می‌کند و با کلام خود وی را می‌آزارد. آنچه در این پرده بسیار آزاردهنده است این است که اسکندر در هیچ موردی اقدام به استفاده از الگوهای خشونت کلامی نمی‌کند و این بلبل است که در مقام کارفرما و فرادست با استفاده از الگوی کلامی «آزاردادن» دست به آزار اسکندر در جایگاه فرودستی می‌زند. بلبل در ۱۶ مورد از الگوی آزاردادن، در ۲ مورد از الگوی «تحت سلطه درآوردن» و در یک مورد از الگوی خشونت و تهاجم استفاده می‌کند.

اسکندر: من باید همین امروز، همین حالا برسونمش مریض خونه.

بلبل: دیروزم گفتم، گفتم ندارم. به دین ندارم، به مذهب ندارم، این صد دفه. (آزاردادن) مگه

سرت نمی‌شه؟ (آزاردادن) دوست داری بی خود حرف بزنی؟ (آزاردادن)

جدول ۵. فراوانی الگوهای خشونت کلامی مالکین در حالت فرادستی بلبل (۳)

شخصیت‌ها	تهاجم و خشونت	تحت سلطه درآوردن	آزاردادن	دفاع از خود	ترساندن و ارباب
بلبل در حالت فرادست	۱	۲	۱۶	۰	۰
اسکندر	۰	۰	۰	۰	۰
مجموع	۱	۲	۱۶	۰	۰

در پردهٔ چهارم، بلبل بسازبفروش شده است و بنایی به نام بالاجه را که با پایمردی مسئولیت گذاشتن قلوه سنگ در زانوها و نیز آلوده کردن لوله‌ها را برعهده می‌گیرد، تا کارگری بیچاره را از حبس در مستراح نجات دهد، می‌آزارد. بلبل در اینجا در ۷ مورد از «آزاردادن»، در ۳ مورد از «تحت سلطه درآوردن» و در ۲ مورد از «ارباب و ترساندن» در الگوهای کلامی خویش استفاده می‌کند و بالاجه، همان‌طور که جدول شماره ۶ نشان می‌دهد، در هیچ موردی از هیچ نوع الگوی خشونت کلامی استفاده نمی‌کند.

بالاجه: ... قلوه سنگو من توی زانو گذاشتم، لوله‌هارم من آلوده کردم.

بلبل: تو ... پس این موش ناجنس ما تو بودی که داشتی لوله‌های منو می‌خوردی! ... (آزاردادن) همه جور منت شما رو کشیده‌م، همه جور بهتون می‌رسم. (آزاردادن) گفتین نیم ساعت کمه، استراحت نهارتونو کردم یه ساعت. (آزاردادن) گفتین داربست چوبی اعتباری نداره؛ فوری فلزی گذاشتم. (آزاردادن) تا حتی مساعده خواستین — این شاهده — به مرگ یه بچه‌م جگرم سوخت. گفتم شب عیده؛ پیش زن و بچه خجالت‌زده نشین. الان همه شما به صندوق بدهکارین.

جدول ۶. فراوانی الگوهای خشونت کلامی مالکین در حالت فرادستی بلبل (۴)

شخصیت‌ها	تهاجم و خشونت	تحت سلطه درآوردن	آزاردادن	دفاع از خود	ترساندن و ارباب
بلبل در حالت فرادست	۰	۳	۷	۰	۲
بالاجه	۰	۰	۰	۰	۰
مجموع	۰	۳	۷	۰	۲

در پردهٔ آخر نمایش نامه پلکان، بلبل بر پلهٔ آخر نردبان فرادستی ایستاده است و یکی از متمول‌ترین افراد جامعه است؛ وی قصد دارد تا از طریق ازدواج پسرش، که از تحصیل در آمریکا برگشته است، با دختر یکی

از افراد بانفوذ و ثروتمند دیگر، وی را نیز به راهی رهنمود کند که خود پیموده است. بلبل در ۲۲ مورد از «آزاردادن» و در دو مورد از «تحت سلطه درآوردن» استفاده می‌کند و پسرش نیز در ۴ مورد از خودش دفاع می‌کند و در ۸ مورد متقابلاً پدرش را با استفاده از استراتژی «آزاردادن» طوری آزرده خاطر می‌کند که موجبات سکتة قلبی و مرگ وی را فراهم می‌سازد. نمونه‌ای از برخورد کلامی بلبل و پسرش، سعید:

سعید: شما که اندازه گرفتین و بریدین و دوختین؛ دیگه چی بگم؟ (آزاردادن)

بلبل: این وصلت برای آتیه تو سند اطمینانه پسر. (آزاردادن)

سعید: آتیه من؟

بلبل: آینده تو احترام به گذشته منه. (آزاردادن)

سعید: گذشته شما به چه درد من می‌خوره؟ (آزاردادن)

بلبل: برای اینکه در آینده درست جا بیفتی، باید گذشته را به یاد بیاری. (آزاردادن)

جدول ۷. فراوانی الگوهای خشونت کلامی مالکین در حالت فرادستی بلبل (۵)

شخصیت‌ها	تهاجم و خشونت	تحت سلطه درآوردن	آزاردادن	دفاع از خود	ترساندن و ارباب
بلبل در حالت فرادست	۰	۲	۲۲	۰	۰
سعید	۰	۰	۸	۴	۰
مجموع	۰	۲	۳۰	۴	۰

۳-۱-۶ تحلیل داده‌ها

نمایش‌نامه پلکان رادی براساس خشونت کلامی به دو بخش تقسیم می‌شود: بخش اول که اغلب در پرده اول نمایش‌نامه روی می‌دهد و آن زمانی است که بلبل در موقعیت فرودست قرار دارد و فروشنده‌ای دوره‌گرد است که حتی به قهوه‌خانه محلی نیز بدهکار و از پرداخت بدهی خود عاجز است. اینجاست که او مورد خشونت کلامی از سوی مشدی‌آقا و سید قرار می‌گیرد. او مورد زشت‌ترین توهین‌ها قرار می‌گیرد و حتی به وی گفته می‌شود که از «یه فرسخی بوی گه می‌ده!» بلبل از سوی مشدی‌آقا شش بار مورد «تهاجم و خشونت» کلامی قرار می‌گیرد و در هر شش مورد چاره‌ای جز دفاع از خویش ندارد. وی دوبار نیز با تهدید و ارباب مواجه می‌شود. اما خشونت کلامی مشدی‌آقا بسیار سهل‌تر از زمانی است که بلبل با سید روبه‌رو می‌شود. سید نه بار با خشونت و تهاجم کلامی بلبل را مورد حمله قرار می‌دهد و بلبل را یارای مقابله نیست و تنها در چهار مورد به دفاع از خود می‌پردازد. بلبل در اینجا با شدیدترین

تهاجم کلامی رو برو می‌شود: «وقتی آفتاب بهت می‌خوره، بوگندت بلند می‌شه»، «یه فرسخی بوی گه می‌ده!» «کهنهٔ بچه‌های ماسوله‌ای را تنش می‌کنه»، «قابل نیستی ورزا گوزا!»، «پدرسگا!» و «سر صدتای تورو تو یه آخور بریدم». و اینجاست که او فی الفور بدهی خود به قهوه‌خانه را تسویه می‌کند و قسم می‌خورد به آنها نشان دهد «کی غیرت داره و کی بوی گه می‌ده ... مادر قهوه‌ها!».

براساس یافته‌های مندرج در جدول شماره ۸، زمانی که بلبل در موقعیت فرودستی نسبت به دیگر شخصیت‌ها قرار دارد، وی مورد بیشترین آزار کلامی قرار می‌گیرد. شخصیت‌های فرادست با استفاده از الگوی «تهاجم و خشونت» در ۱۵ مورد و با استفاده از الگوی «ارعاب و ترساندن» در دو مورد بلبل را مورد خشونت قرار می‌دهند. بنابراین، می‌توان دریافت که الگوی کلامی شخصیت‌های فرادست در برخورد با بلبل الگوی تهاجم و خشونت است.

جدول ۸. فراوانی الگوهای خشونت کلامی در گفتار بلبل در حالت فرودستی در مقابل دیگر شخصیت‌ها در حالت فرادستی

تهاجم و خشونت	تحت سلطه درآوردن	آزاردادن	دفاع از خود	ترساندن و ارعاب	
۰	۰	۰	۱۰	۰	بلبل در حالت فرودست
۱۵	۰	۰	۰	۲	دیگر شخصیت‌ها در حالت فرادست

از پردهٔ دوم نمایش نامه به بعد، بلبل از موقعیت فرودستی خارج می‌شود و تا آخرنمایش نامه در موقعیت فرادست می‌ماند. او در پردهٔ دوم دکهٔ جگرکی باز می‌کند و آنجا پلهٔ آغازین پلکانی است که قرار است بلبل را از فرودستی به فرادستی ببرد. او تجربهٔ زیستهٔ خشونت کلامی خود را در پردهٔ دوم نمایش نامه بر بمانی، دختری که به وی قول ازدواج داده است و اکنون در جستجوی مال و منال بیشتر دختر حاج عمو کنار گذاشته شده است، و میرحسین، برادر بمانی، روا می‌دارد. بلبل، بمانی را با انواع و اقسام خشونت کلامی (ده مورد خشونت و تهاجم کلامی، سه مورد آزرادادن و چهار بار ارعاب و ترساندن) مورد خطاب قرار می‌دهد. البته ناگفته نماند بمانی نیز در ۱۶ مورد موجبات آزار کلامی بلبل را فراهم می‌آورد اما کارساز نمی‌افتد و این اوست که در نهایت خود را به آب می‌اندازد و می‌میرد. اما بلبل برادر بمانی را نیز مورد آزار قرار می‌دهد؛ بلبل حداقل دو برابر میرحسین وی را می‌آزارد (دو مورد خشونت و تهاجم، سیزده مورد آزرادادن، پنج مورد ارعاب و ترساندن)؛ زمانی این دو برابر آزار و خشونت کلامی بیشتر خود را نشان می‌دهد که میرحسین می‌فهمد به خواهرش خیانت شده است اما او تنها به سه مورد خشونت و تهاجم کلامی، شش مورد آزار و یک مورد ارعاب و ترساندن بسنده می‌کند و

در نهایت این بلبل است که او را نیز از کار بیکار می‌کند. پرده سوم، که در مغازه دوچرخه‌سازی بلبل روی می‌دهد، به نظر کریه‌ترین چهره بلبل را در نمایش‌نامه ترسیم می‌کند؛ بلبل با آزار کلامی شاگرد خود، اسکندر، نه تنها موجبات مرگ همسرش را با ندادن قرض به وی فراهم می‌کند، بلکه با کلام خویش او را می‌آزارد و چیزی که خواننده را بیشتر می‌آزارد، این است که اسکندر تحت هیچ شرایطی بلبل را با کلام و گفتار خویش نمی‌آزارد. بلبل در شانزده مورد باعث آزار دادن اسکندر می‌شود ولی او همچنان در حال خواهش از بلبل برای قرض گرفتن پانصد تومان، به خواننده نشان داده می‌شود ولی تقاضای وی مقبول نمی‌افتد و این در حالی است که «چهل تومن توی اکبرجوجه» صرف نهار آرمن می‌شود و برای خرید دوچرخه پانصد تومان و برای بیعانه موتور هم پانصد تومان دیگر می‌دهد.

در پرده بعدی، بلبل سه بار تلاش می‌کند بالاجه را تحت سلطه درآورد و هفت بار اقدام به آزار کلامی وی می‌کند و نه تنها موجبات آزادی سلیمان را فراهم نمی‌کند بلکه با ترساندن و ارباب‌کارگران و زندانی کردن سلیمان در دستشویی موجب مرگ او نیز می‌شود.

در پرده آخر، گرچه بلبل در موقعیت فرادست پدری قرار می‌گیرد، اما این فرادست‌بودن بدون چالش نیست و بلبل در دو مورد در تلاش برای تحت سلطه درآوردن و در بیست و دو مورد موجب آزار سعید می‌شود. در مقابل خشونت کلامی پدر، سعید نیز ساکت نمی‌ماند و تنها در دو مورد دفاع می‌کند و در هشت مورد باعث آزار دادن بلبل می‌شود و این بیشتر از هر چیزی او را می‌آزارد و در نهایت به سگته قلبی وی منجر می‌شود.

خشونت کلامی نهادینه‌شده در بلبل در موقعیت‌های فرادستی باعث می‌شود که وی نیز در جایگاه فرادستی از انواع خشونت کلامی در برخورد با دیگران (سیزده مورد تهاجم و خشونت، ۷ مورد تحت سلطه قرارداد، ۶۱ مورد آزار کلامی و ۱۱ مورد ارباب و ترساندن) بهره‌گیرد و تنها در ۶ مورد از خود دفاع کند. بنابر داده‌های مندرج در جدول شماره ۹ می‌توان دریافت که الگوی حاکم بر گفتار بلبل در حالت فرادستی به شکل «آزار دادن» نشان می‌دهد.

جدول ۹. فراوانی الگوهای خشونت کلامی در گفتار بلبل در حالت فرادستی در

مقابل دیگر شخصیت‌ها در حالت فرودستی

تهاجم و خشونت	تحت سلطه درآوردن	آزار دادن	دفاع از خود	ترساندن و ارباب
۱۳	۷	۶۱	۶	۱۱
۳	۰	۳۰	۴	۱

۷ نتیجه‌گیری

الگوهای خشونت کلامی مالکین می‌تواند در تحلیل و بررسی گفتگوهای شخصیت‌ها در آثار نمایشی و به‌دست‌دادن تأثیر این نوع کلام متمرکز واقع شود. کاربست الگوهای مالکین در نمایش‌نامه پلکان نشان می‌دهد که خشونت کلامی نقشی اساسی در شخصیت‌پردازی و تکوین درون‌مایه و مضمون نمایش‌نامه دارد که به‌کمک آن می‌توان مشخص کرد که خشونت درونی و نهادینه‌شده در یک شخصیت، در اینجا بلبل، در موقعیتی خاص چگونه اثر خود را در موقعیت‌های دیگر نشان می‌دهد. تأثیر الگوهای خشونت‌آمیز کلامی که بلبل در جایگاه فرودستی با آن مواجه بوده است، در گفتار وی، در جایگاه فرادستی بازنمود می‌یابد. به‌عبارتی، این خشونت زبانی درونی‌شده و دوباره بازتولید می‌شود و این مؤید این مطلب است که زبان نقش فعالی در ایجاد خشونت ساختاری و خشونت فرهنگی ایفا می‌کند. به‌بیانی دیگر، در نمایش‌نامه پلکان رادی زبان با کارکردی ایدئولوژیک و اتوماتیک‌وار، اقدام به بازتولید خویش می‌کند. در این نمایش‌نامه، قهرمانی که به‌بیننده و خواننده نمایانده می‌شود شخصیتی است که از موقعیت منفعل و فرودست در پرده اول به موقعیت فرادستی در پرده‌های دیگر نمایش‌نامه می‌رسد و پلکان‌های ترقی را یکی پس از دیگری درمی‌نوردد اما این درنوردیدن و بالا رفتن، نه به سوی تعالی که به سوی حضيض است. بلبل در موقعیت فرودستی مورد تهاجم و خشونت کلامی قرار می‌گیرد. او در بیش از پانزده مورد مورد خشونت و تهاجم کلامی قرار می‌گیرد. اما او که از خشونت زبانی دیگران در موقعیت فرودستی آزار دیده است، خود نیز به بازتولید خشونت‌های کلامی در برخورد با دیگر شخصیت‌ها دامن می‌زند و از انواع خشونت‌های کلامی براساس الگوی مالکین، (در ۱۳ مورد از تهاجم و خشونت، در ۷ مورد از تحت سلطه قراردادن، در ۶۱ مورد از آزار کلامی و در ۱۱ مورد از اعراب و ترساندن شخصیت‌ها) استفاده می‌کند. بلبل در پرده آخر نمایش‌نامه، و در واقع، در آخرین پله زندگی خویش، همان آزار و خشونت زبانی را نه از «آدمای متوسط، پابره‌ها، ... [یا] گدا گشنه‌هایی که این چند سال فوج‌فوج سرازیر شده‌اند و مثل شپش دارن از در و دیوار شهر بالا می‌رن»، بلکه از تنها فرزندش می‌شنود و اینجاست که با آزار کلامی از سوی تنها فرزند خویش مواجه می‌شود، آزاری بس غیر قابل تحمل می‌بیند و در نهایت با سکت قلبی از پله آخر پلکان به پایین می‌افتد. این نمایش‌نامه نشان می‌دهد زبان از طریق بازتولید خویش به نهادینه‌شدن و شکل‌گیری روابط قدرت دامن می‌زند. به‌بیانی دیگر، شخصیت‌های نمایش همچون انسان‌های عادی در ساختارهای پیچیده زبانی ایفای نقش می‌کنند و بدون اینکه نقش فعالی داشته باشند، منفعلانه توسط آن در راستای بازتولید ایدئولوژی‌ها و روابط قدرت حاکم به‌کار گرفته می‌شوند؛ همان‌طور که بلبل خود در موقعیت فرودستی مورد خشونت زبانی قرار گرفت، خود نیز در موقعیت فرادستی همان خشونت‌های زبانی را بر فرودستان روا داشت تا ابزاری باشد در اختیار سازوکارهای زبانی برای بازتولید روابط قدرت.

منابع

- ابراهیمی، نبی‌الله (۱۳۸۰). با خشونت هرگز. کاشمر: نشر عالم‌افروزه.
- اتراکی، فاطمه (۱۳۹۵). «آزار زبانی در محیط کار». مجموعه مقالات نخستین همایش ملی خشونت کلامی. تهران: نشر نویسه پارس، ۱۳-۳۷.
- اعزازی، شهلا (۱۳۸۰). خشونت خانوادگی: زنان کنک خورده. تهران: سالی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۷۹). خشونت و جامعه. تهران: نشر سفیر.
- آیت‌اللهی، زهرا (۱۳۸۱). خوش رفتاری با زنان. تهران: نشر شورای فرهنگی - اجتماعی زنان.
- پوررضا، ابوالقاسم و پدرام موسوی شندی (۱۳۸۱). خشونت علیه زنان. تهران: نشر اندیشمند.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۸۵). فلسفه خشونت. تهران: هرمس.
- رادی، اکبر (۱۳۸۲). پلکان در روی صحنه آبی: دوره آثار. تهران: قطره.
- رامپناهی، ناهید (۱۳۸۳). خشونت علیه زنان و بازتاب آن در مطبوعات. تهران: نشر شورای فرهنگی - اجتماعی زنان.
- زکریایی، محمد (۱۳۸۷). گفتمان تئوریزه کردن خشونت. تهران: نشر جامعه ایرانیان.
- سلیمانی، محمد (۱۳۸۴). سیر تاریخی خشونت علیه زنان. سمنان: آبرخ.
- شرکت مقدم، صدیقه و معصومه احمدی (۱۳۹۵). «مطالعه خشونت از متن جامعه تا متن نوشتار: تحلیل گفتمان خشونت در رمان زمین امیل زولا». مجموعه مقالات نخستین همایش ملی خشونت کلامی. تهران: نشر نویسه پارس، ۲۵۷-۲۷۸.
- کار، مهرانگیز (۱۳۷۹). پژوهشی درباره خشونت علیه زنان در ایران. تهران: نشر روشنگران و مطالعات زنان.
- محمودی بختیاری بهروز و مهسا معنوی (۱۳۹۵). «خشونت کلامی در نمایش نامه هاملت با سالاد فصل: رویکردی گفتمانی». جستارهای زبانی. س ۲، ش ۷، ۱۸۷-۲۰۵.
- محمودی بختیاری بهروز و مهسا معنوی (۱۳۹۳). «فلسفه و کارکرد خشونت کلامی در نمایش نامه کوهستان هارولد پینتر: رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی». کیمیای هنر. س ۳، ش ۱۱، ۳۶-۴۷.
- منتظرانم، مهدی (۱۳۸۴). ضرب و جرح در ایران. تهران: طرح آینده.
- مولاوودی، شهین (۱۳۸۴). کالبدشکافی خشونت علیه زنان. تهران: حقوق‌دان و دانش‌نگار.
- Barthes, R. (1977). "Inaugural Lecture". In *A Barthes Reader*. S. Sontag (ed.) New York: Hill and Wang: xxxi.
- Bond, E. (1978). *Play*. London: Eyre Methuen.
- Culler, J. (2002). *Structuralist Poetics*. London; Routledge.
- Esslin, M. (1968). *The Theatre of the Absurd*. 3rded. London: Vintage.
- Garver, N. (1968). "What Violence Is". in *The Nation* 209, 817-822.
- Gottman, J. M. (1994). *What Predicts Divorce? The Relationship between Marital Processes and Marital Outcomes*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Houston, M., & C. Kramarae (1991). "Speaking from silence: methods of silencing and of resistance". in *Discourse & Society* 2:4., 288.

- Kroetz, F. X. (1971). *Heimarbeit*. Frankfurt-am-Main: Suhrkamp.
- Levi-Strauss, C. (1962). *The Savage Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Malkin, J. R. (1992). *Verbal Violence in Contemporary Drama from Handke to Shepard*. Cambridge: University of Cambridge Press.
- McConnel-Ginet, S. (2011). *Gender, Sexuality, and Meaning: Linguistic Practice and Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Ong, W. J. (1982). *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. New York: Methuen.
- Ross, S. (1981). "How Words Hurt: Attitude, Metaphor, and Oppression". in *Sexist Language: A Modern Philosophical Analysis*. V.-Braggin (ed.), Lanham, MD: Littlefield, Adams, 194 - 216.
- Sontag, S. (1982). *A Barthes Reader*. New York: Hill and Wang.
- Steiner, G. (1976). *Extraterritorial*. New York: Atheneum.
- Vannier, J., & L. C. Pronko (1963). "A Theatre of Language". *The Tulane Drama Review*. Vol. 7, No. 3: 180-186.